

НАЦИОНАЛНА ХУДОЖЕСТВЕНА АКАДЕМИЯ

катедра

„Дизайн за детската среда“

Маргарита Дончева

БУКВЕНИЯТ ЗНАК В ДЕТСКОТО ВЪЗПРИЯТИЕ

Научен ръководител

Доц. Георги Доброславов

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертация за получаване на научно-образователна степен „доктор“

Научна специалност „Изкуствознание и изобразителни изкуства“

шифър 05 08 04, научно звено 8:2

Зачислена със заповед 0229 – У, София 2011

София

2013

Дисертационният труд е с обем от 170 текстови страници и съдържа:

Увод, три глави и заключение;

123 илюстрации;

Библиография, която се състои общо от 78 заглавия;

СЪДЪРЖАНИЕ

Увод

Използвани термини

Глава 1

Кратка история на писмеността и връзката ѝ с различните етапи в развитието на детската личност

1.1 От образ до понятие

1.2 Първата азбука

1.3 В търсене на съвършената форма

1.4 Поява на главни и редовни букви

1.5 Бавното и мъчително избухване на Ренесанса

1.6 Непреходна съвременост

Глава 2

Калиграфията – средство за възпитание на личността

2.1 Копърплейт – удоволствието да пишеш

2.2 Краснописанието във Възрожденска България

2.3 Великите българи

2.4 Лявата ръка и калиграфията

2.5 Предложение за основна методика в съвременното обучение по краснопис

Глава 3

Децата на буквите

3.1 Семпло и симпатично

3.2 Дебеланковци

3.3 Смела рисунка

3.4 Игра на криеница

3.5 Драскулки

3.6 Готина Готика

3.7 Лесно ли се пише като децата

3.8 *Калиграфия*

3.9 Детски пропорции на буквата

3.10 Цветни ли са детските букви?

Експериментално изследване

Заключение

Справка за приносите

Библиография

Публикации

Увод

Буквата като графичен знак, носител на фонетична и смислова връзка в езика и писмеността е един от най-абстрактните образи на всички времена. Развитието ѝ от пиктограмна и идеограмна представа до абстракцията на звука и класическите геометрични пропорции са историята на човешката цивилизация.

Шрифтът, като визуално проявление на езика е фундаментален за детското развитие и е връзката на детето, прехода или нишката, която го насочва към света на възрастните и оформя представата му за култура. Отношението към визуалната и художествена форма на езиковите знаци е от изключително значение за формирането на естетически, комуникативни и културни стойности в растящата личност.

Вниманието на едно общество към продукта създаден за деца, и особено към неговото най-абстрактно проявление – шрифта, са белег за степента на цивилизованост на обществото. Специално за целите на образованието в Западна Европа, се проектират шрифтове от доказани специалисти в типографията, след мащабни социологически проучвания на детското възприятие. Едни от най-известните изследвания на възприемането на шрифтовете в училищната възраст са направени от Университета в Рединг, Великобритания. На базата на

тези изследвания са създадени шрифтовете специално проектирани за деца – Sassoon Primary и Fabula.

За съжаление, в България, все още не се обръща достатъчно внимание на типографията за деца, за целите на образованието, се ползват кирилизирани шрифтове от съвременното, конкретно адресирани за възрастни. Освен това, не са правени проучвания върху възприемането на различни шрифтови стандарти от децата, особено нужни за образователния процес, нито от графична, нито от психологична гледна точка.

Целта на настоящото изследване е чрез анализ на историческото развитие на писмеността, сравнен с развитието на детската образност, проучване на методиката за изучаване на изкуството на писането от Възраждането, както и представянето на определени особености на съвременните шрифтове адресирани към децата, да се набележат основни насоки на развитие за изграждане на методология за подобряване на писмената култура на българските деца. Съществено доказателство в постигането на тази цел е експерименталното изследване в различни възрастови групи от детската училищна възраст за намиране на предпочитаните шрифтови стандарти.

Дисертационният труд няма амбицията да изчерпи необятната тема за начина на възприемане на буквения знак от децата.

Но все пак, изследване от такъв характер се прави за пръв път в България и има не лека задача да формулира посоките на по-задълбочени проучвания.

Основната мисия на дисертацията е да обърне внимание към фундаменталното значение на подобряването на писмената култура в детската възраст и необходимостта от развитие на личния почерк за изграждането на хармонична и съвременна личност.

Обхват на дисертацията

Предмет на изследване е развитието на възприятието за буквения знак в детското съзнание и постепенното му отрупване с информация, както и историческата обосновка за нуждата от развитие на писането на ръка от младите българи, фундаментално за усъвършенстването на личността;

Периодиката на изследването е различна за отделните разглеждани явления. Историческият преглед на развитието на писмеността, обхваща началото на нейното възникване до Ренесанса.

Разглежданите етапи от детското развитие са от раждането до 18 годишна възраст.

Помагалата по краснопис се отнасят за епохата на Възраждането в България, защото предимно, тогава се е изучавало Краснопис, като отделна дисциплина.

Разгледаните съвременни шрифтове са създадени

от 1930 година до днес, тъй като основно в този период се развива типографията, адресирана към деца.

Методология

Изследването има интердисциплинарен подход, като съчетава различни начини за доказване на основната теза:

Диахронен анализ на развитието на писмеността в човешката цивилизация. Описание на основните етапи в детското развитие. Използван е фундаментален метод като сравнителен анализ на основните моменти между двете различни като материя и времеви отрязък явления.

Аналитичен метод, представящ помагалата по краснопис от възрожденска България и сравнителен, с някои от днешните учебни материали. Анализират се определени съвремените шрифтове, като се обобщават и групират техните качества, които ги правят подходящи за детското възприятие.

Графологично изследване писмата на някои от великите български просветители и революционери. Представена е и кратка биографична справка.

Емпиричен и експериментален метод, който изследва под формата на тест предпочитанията към някои от съвремените шрифтови стандарти в различните възрастови групи на училищната възраст от I до XII клас.

Илюстративният материал има презентационен характер и е обект на анализ.

Структура на дисертацията

1 Глава

Кратка история на писмеността и връзката и с различните етапи в развитието на детската личност

Проследява развитието на детското съзнание, поспециално като изобразителна способност от раждането до края на детството. Направен е паралел с основните етапи в развитието на писмеността в човешката цивилизация, от нейните най-първични форми до Ренесанса.

2 Глава

Калиграфията – средство за възпитание на личността

Задачата на втора глава е да изследва връзката между калиграфията и оформянето на детската личност. Представени са някои от основните аспекти в образованието по краснопис във възрожденска и следосвободенска България. Разгледани са помагала по краснопис от този период. Направен е кратък графологичен анализ на почерците в писмата на великите българи, за да се докаже, че достойните личности, от това време, имат четлив и хармоничен почерк, развиван в образованието по краснопис, което са получили. Анализирани са днешните помагала по писане за началното образование и са предложени методи за тяхното подобрене. Предложени са основни

насоки за създаване на методология на обучение и развитие на краснопис от раждането до края на училищната възраст.

3 Глава

Деца на буквите

Анализирани са някои от съвременните шрифтови стандарти от 1930 година до днес. Обособени по подхода на въздействие, които прави шрифтовете подходящи за деца. Интерес представляват и техните автори.

Експериментално изследване

За целите и задачите на докторантурата е проведено изследване в трите възрастови групи на основното образование: деца от I до IV клас, от V до VIII и IX до XII. Допитването е направено под формата на анкета за предпочитанието им към няколко основни съвременни шрифтови стандарти, като е необходимо да изберат един от тях като най-харесван. Експерименталното изследване ще помогне за определяне на най-атрактивните и въздействащи шрифтове в детската възраст. Това може да бъде използвано като основа в типографията и оформлението на учебниците, с цел подобряване на заинтересоваността и съответно повишаване на ефективността в учебния процес. Изследването установява коя е най-подходящата възраст за въвеждане на предмет или отделни занимания по калиграфия в училище.

1 Глава

Кратка история на писмеността и връзката ѝ с различните етапи в развитието на детската личност

1.1 От образ до понятие

Възникването на писмеността е белега, който ни съобщава за появата на цивилизацията. Основната функция на писмеността – да предава информация във времето, я прави най-трайното и фундаментално изкуство в развитието на човечеството.

Смята се, че при първобитните хора съобщенията се предавали от сигнали и според начина на възприемането им, можем да ги определим като звукови или зрителни. Най-вероятно звуковете са предхождали зрителните, както езикът е първопричина за писмеността, а зрителните сигнали са първообраз на нуждата от писменост.

Звукът като първосигнален нагин на общуване се осъществява от детето в първите месеци от развитието му. В периода до една година то използва звуци за израз на настроенията си, а до две годишна възраст, вече звукът може да се определи като неподобителни думи и имена на предмети. В този период децата развиват своите визуални, звукови и тактилни усещания. Тогава от особено значение са играчките за деца, развиващи комплексните усещания и познания за предметите. Периодът от нула до две години е наречен

от френския психолог Пиаже – сензомоторен стадий. Това е един от най-динамичните периоди, когато децата обработват огромно количество информация за заобикалящия ги свят. От чисто рефлексни, те преминават в съзнателно организирани действия. Проумяват механизма на пробата и грешката. Чрез имитация на действията на другите, възприемат определени схеми на поведение и така научават все повече за света около тях.

Поглеждайки към развитието на цивилизацията и там се оформят по-сложни начини за предаване на съобщенията. С развитието на зрителните сигнали, се появили така наречените „прости предметни писма“. Такива са „ръбошите“ – представлявали дървени пръчки, върху които отбелязвали брой на предмети, своеобразни календари и т. н.; „кипу“ – съставено от различни възли, чрез които се предава определена информация – според сложността на възлите, дължината им и различен цвят на нишките; коланите „вампум“, съставени от разноцветни раковини – цветът на използваните раковини имал символично значение: тъмният цвят – опасност, белият – мир, червеният – война. Тези цветове са запазили значението си и до днес в нашата цивилизация. Друго предметно писмо е „ароко“, което е най-близо до звуковия обмен на съобщения. Навързвали се различни предмети или само части от предметите, които по акрофоничен принцип предавали

информацията. Предполага се, че се използвали само отделни думи, срички и букви от подредените предмети.

Основното на всички предметни писма като първоизточник на писмеността е необходимостта от предварителна договореност между членовете на една общност за значението на използваните символи, договореност за абстрактната представа, по-късно залегнала в появата на писмените знаци и разчитането на съобщението като текст.

Същата договореност се предава и на децата в ранната възраст, те възприемат от възрастните знанието на цвета, имената на предметите, условността на заобикалящата ги среда. Според Е. Бейтсън този период се свързва с „идеята за осъзнаването на конвенционалния аспект на комуникацията“.

Изброените предметни писма визуално много приличат на изгразките за деца от нула до три години. Коланите „валпум“ много напомнят на различните видове „дрънкалки“, низове от различни по цвят и структура обекти, модулни елементи на мозаичен принцип. Възловото писмо „кипу“ напомня текстилните играчки за деца, съставени от разноцветни конци, такива играчки са били изработвани за децата от нашите баби. Лепетуването при децата, както и обяснението на даден предмет с неговия цвят или първа буква е и принцип на акрофоничното предметно писмо „ароко“.

Като документ за развитието на детската образност е детската рисунка. Тя е първообраз на формирането на

представи, както на детето, така и в контекста на цялото развитие на говегеството.

В древните общества рисуването се превърнало в картинен разказ за предаване на съобщения, наречен пиктограмно писмо. Характерното за пиктограмните знаци е, че конкретното изображение носи универсален смислов образ и те могат да бъдат разбрани от хора говорещи различни езици, още повече от различни общности и култури, тъй като не е необходима предварителна договореност между тях.

При малките деца, устната и писмена реч са все още неовладяни и рисуването е единствения начин на графично изразяване. В рисуването не е необходима договореност със света на възрастните и детето може безпрепятствено да изпраща своите сигнали и съобщения.

Разглежданите от психолозите етапи в развитието на детската рисунка, започват с така наречените „драскулки“ в периода между една и половина-две годишна възраст. Хаотичните драскулки, в които даже можем да открием композиционни принципи, наричани „графично бръцолеvene“, много често са съчетани с говорене на неразбираеми думи-драскулки по време на рисуването. Това поведение подготвя детето за появата на речта и писмеността.

Еволюцията на цивилизацията налагала предаването на все по-абстрактни образи, а илюстративната ри-

сунка не можела да ги предаде напълно или ставала все по-усложнена. Така нареченият пиктограмен образ придобил ролята на знак, който освен конкретното изображение, означавал и друго свързано с него абстрактно значение. Тези образи наричаме идеограми.

Като най-изведена идеограмна система от знаци можем да определим шумерските идеограми, съставена от линеарни йероглифи – идеограми, развивала се между IV, III хилядолетие пр. н. е.

Подобно на идеограмната писменост, много често децата в своите рисунки, на едно и също изображение дават различни наименования. Характерно е изобразяването на техните представи за предмета, а не самия реален предмет. Този процес на селективност на формата е характерен за стилизацията, като метод за изобразяване. Жорж Люке нарича тази селективност в детската рисунка „логичен реализъм“.

Според френския психолог Пиаже, в периода между 2 и 6 години, детското мислене може да се определи като егоцентрично, децата изцяло прегрупират визуалния свят през своята представа и го изобразяват без да ги интересува реалността. Пиаже нарича периода „предоперационален стадий“. На тази възраст, те не могат да разберат понятието за количество и обем. Вече към петата година, се научават да осъзнават различни понятия заедно и мярката за количество и обем става адекватна.

Между три и пет години се наблюдава феномена рисуване на „главоноги“ – говеешки фигури състоящи се само от глава и крайници. В целият период до десет години, известен още като период на схемата, в центъра на детското изкуство е говеят. Също Слънцето, то неизменно присъства в детските рисунки, като често е одушевено – има говеешки терти.

Тук можем да посочим египетското изкуство, характерно с култа към Слънцето и внушителността на схематичния подход при изобразенията.

Около пет, шест години децата започват да се интересуват от движението на фигурите и се опитват да го изобразят. Рисуват главата и краката в профил, като торса остава във фронтално положение. Ситуация, също характерна за египетското изкуство.

Изобщо, периодът между три и шест години се характеризира като образен период и според Хърбърт Рийд децата са ейдетично надарени.

Около IV хилядолетие пр. н. е. писмената система от египетски йероглифни знаци извежда образа до свършенство. Знаците са балансирани, монументални и завършени. Интересното при нея е, че тя освен като значение на образа, еволюира и частично като фонетична. Посоката на писане била както вертикална, така и хоризонтална, и в двете посоки, от ляво на дясно и от дясно на ляво.

Едно от най-значимите открития в Египет – папирусът, променя визуалния характер на иероглифа. Папирусът, като еквивалент тогава на хартията, помага писмеността да навлезе в ежедневието и да служи не само като монументално, а и като истинско комуникационно средство, това развива писането като феномен и спомага за превръщането му от образ в знак.

Интересно иероглифно писмо е критското, което еволюира в миньойската цивилизация от III до I хилядолетие пр. н. е. Съставено е от образи идеограми, с предпологаеми сричкови фонетични еквиваленти.

Ако можем да определим звукът като първична форма на съобщения, последван от пиктограмата като визуален език, следва идеограмата, натоварена с различно значение, извежда се иероглифа като съвършенство на визуалния знак, оттук се извършва скокът до идеята за фонетичния знак и се появява буквата.

1.2 Първата азбука

На сцената на човешкото развитие, на фона на гигантската египетска империя, сред разцвета на миньойската цивилизация се появил народ, различен и иновативен по своето развитие – това били финикийците. Възможността за пътуване, познанията за заобикалящия ги свят, еkleктични по дух, те събрали постиженията на

тогаващните култури и извършили революция в разбирането за писмеността. Така през XIII в. пр. н. е. възникнала първата фонетична азбука, за пръв път с точно определена последователност на знаците, улесняваща тяхното запомняне. На всеки образен знак, съответствал вече не определен образ или понятие, а точно определен звук от речта.

Подобен своеобразен скок се случва и в детското развитие между пет и седем години. Периодът се характеризира като преходен, тъй като е свързан с бързо изграждащи се и разпадащи връзки в съзнанието. Не случайно, това е предугилищната възраст. За децата е изключително важно приетането им в социална среда, стараят се да се харесат на околните и да намерят приятели. Започват да правят логични съждения и могат да оценят себе си в обективна среда. Използват опита на околните в своите действия. Развива се фината моторика. Рисуват конкретни образи близки до реалността, с подробности граниещи с декоративност. Появява се от конкретния образ, веќе понятието – обектът не е просто обект, а е част от някаква група и има свой произход.

Приемайки, че идеята за буквата се е появила във финикийската писменост, защото под понятието „буква“ разбираме знак, на който съответства определен звук, то можем да кажем, че финикийците измислят капиталните букви, които развити от гърците, добиват познатия ни днес

вид и писмеността възникнала при финикийците и развита от гърците, не е променила същността си и функцията си до днес.

Интересна е връзката на появата на капиталните знаци и периода между пет и седем години, когато децата, преди всичко, осъзнават идеята само за главните букви. Тяхната геометричност и заемането от знака на цялата шрифтова линия са по-лесни за възприемане и интерпретация. Както финикийците, които изrekli буквите с първия звук, на определения от иероглифа образ, така и децата запомнят конкретната буква, като първа буква на определен образ или предмет.

Около 2000 години пр. н. е. по земите на Финикия и по цялото източно Средиземноморие се появила гръцката цивилизация. Несъмнено, тя оказала решаваща роля за световното човешко развитие и окончателно оформила принципа на кирилската и латинската писмености. Постепенно прибавяли към финикийските знаци, нови, както и превърнали някои от знаците в гласни, като около VIII век те имали вече нова гръцка азбука, изцяло отговаряща на звуците на езика им. Отначало ползвали посоката на финикийското писмо, от дясно на ляво, последствие имало период на така наречения „бустофедон“, докато не установили една посока от ляво на дясно, станала белег за развитие на Западната цивилизация. Гръцката писме-

ност се разпространила в цялото източно и средно Средиземноморие, като се оформили две направления – Източно-гръцка азбука и Западно-гръцка азбука, първата станала основа на Кирилицата, втората на Латиницата.

В периода между 7 и 10 години при децата се поставя началото на училищното обучение. Развиват се аритметиката, представата за геометрията и се поставя началото на триизмерното мислене. В този период за децата е изключително важно двигателното развитие и култура, като спортното телосложение също е признак за харесване сред връстниците, а физическите постижения са особено важни за тях.

Това много напомня развитието на спортните игри в Древна Гърция и оформянето на стойностите за красиво в зовешкото тяло и личност.

Изобщио, началния училищен период от I до IV клас е фундаментален за децата и е началото на съзнателното учене и осмисляне на света. По същия начин можем да определим Древногръцката цивилизация за основополагаща като обществени, социални и даже морални стойности на развитието на обществото и до днес. В древна Атина се поставя началото на педагогиката и образованието като наука, оформя се съзнателно отношение към изкуството, обръща се основно внимание на възпитанието и превръщането на детето в личност.

1.3 В търсене на съвършената форма

Създадена от финикийците, усъвършенствана от гърците, фонетичната азбука придобила завършена форма в писмеността на Древния Рим. За пръв път в историята на писмеността тук се оформило съзнателното търсене на естетичност и красота в буквения знак. Предполагаме, че до IV в. пр. н. е. вече окончателно се определил начина на писане от ляво на дясно, като преди това съществувал период, в който се пишело едновременно както от дясно на ляво така и от ляво на дясно, също и бустофедон. В най-голямата европейска империя писмеността се използвала във всички сфери, което довело до нейното бързо развитие. Писмените паметници сами по себе си станали произведения на изкуството. Появили се сентенции, издълбани върху камъка, които имат стойност на художествени произведения. Създали се майстори шрифтописци и римския капитален шрифт оформил своите стандарти като Капиталис монументалис. Достигнал до нас в най-съвършената си форма е в надписа на Траяновата колона, 114 година. Римляните имали изключително развито чувство за пропорции, пространство и архитектурни форми, така че перспективата била овладяна до съвършенство.

Интелигентното изкуство на Римската цивилизация можем да сравним при децата с периода между V и VII клас. Това е времето на излизането от детското разбиране за света и приемането на реализма. Появява се понятието хоризонт и дълбочината на пространството, може да се говори за перспектива. Осъзнава се изкуството като процес и желанието за развитие. Много от децата в тази възраст се разочароват или губят интерес към рисуването, тъй като са недоволни от постигнатите резултати. Тези, които продължават да рисуват, обикновено вземат решение съзнателно да развиват своята художественост, останалите приключват с рисуването, изобищо като дейност.

Навлизането в пубертета и физиологичната промяна в организма на младежите се отразява напълно в рисунките, като това определя разграничаването на избора на сюжетите полове. Вече придобили опит в писането на текстове и преодолели първонагналното „угене“ на букви, те започват да се стремят да пишат „красиво“. Това е времето и на така интересните „лексикони“ – въпросници, в които децата изразяват мнението си по вълнуващи ги въпроси, пишат кратки стихове и сентенции. Друго интересно съвременно явление е социалната мрежа фейсбук. Този нагин на общуване крие известни рискове поради незащитената среда на интернет мрежата. Освен това, творчеството на правене на самия „профил“ е сведено до правила и рамки и детето във възраст-

тта когато трябва да развива въображението и рисуването няма свободата да го направи. Децата имат нужда от социална игра от подобен тип и това, до колкото е възможно, трябва да остане „на хартия“. Запазването на ценностите, може да се подпомогне допълнително от училището, като се въведат занимания по калиграфия и се повиши интереса към писането на ръка.

При много от децата в този период се наблюдава абсолютна смяна на потеряка в определен период. Според науката графология, потерякът е основна характеристика на личността. Поради това, тази драстична смяна на графичния израз на писаните букви е отражение на влизането в пубертета и смяната на личностната представа, своеобразно търсене на самия себе си. Този период, свързан с оформяне на стремежа за съвършенство е изключително удачен за съзнателното развиване на краснописа от страна на училището и семейството.

Да се върнем в древния Рим, където Капиталис монументалис претърпял своето развитие. Гравирването на римския капитален шрифт върху камък и използването на глетото като инструмент, усъвършенствал неговата елегантност и хармонична архитектуроника, довел и до появата на серифите, като украсни елементи, балансиращи композицията на буквата. Последствие, с разпространението на папируса и пергаментата, писането на букви се

развило, ставало все по-популярно и така се стигнало до първите книги.

Строгият вид на римския капитален шрифт бил претворен от мекотата и свободата на перото и формата придобила ново излъчване. Появили се Капиталис Квадрата и Капиталис Рустика.

1.4 Поява на главни и редовни букви

Писането с маюскулни (главни) букви внушавало величие и монументалност на каменните надписи и документи, но в практиката затруднявало пишещия и отнемало време. Появил се Унциал, като преходна форма в преминаването към минускулни (малки или редовни) букви.

През VIII, IX век в Европа настъпил така наречения „Каролингски ренесанс“ и като негова най-влиятелна фигура, може би, е самия владетел от каролингски род, императорът на Франкската държава Карл Велики. На него се приписва, поръчката на шрифт, който да служи на практиката, наречен е Каролингски минускул – шрифт с редовни букви – минускулни знаци. Новият шрифт, както и разпространението на хартията, направило книгите съществено по-леки и ускорило разпространението на просветата.

Изобщо можем да кажем, че азбуката в съвременната си форма била завършена и този визуален начин на ней-

ното представяне е валиден и до днес. Двете велики империи в Европа създали изгледът на съвременния шрифт като визуална конституция. Капиталистът създава главните букви, а Каролингския минускул – редовните.

Ако разгледаме случващото се по нашите земи, то е идентично с това в централна Европа, но с уникална, подчинена на други, не по-малко европейски принципи, култура. През IX век била създадена Глаголицата от Константин Кирил Философ. Нейният уникален произход и графична съвършеност са очароващи и до днес, въпреки че поради сложността на знаците и капиталния им характер, не се развива във времето като практична писменост.

Последствие учениците на Кирил – Климент Охридски, Наум, Ангеларий, вероятно и други, в Охрид, създават Кирилицата, нарекли я така в почит към Учителя си. Използвали за основа гръцката азбука, но прибавят и адаптират съобразени със славянския език знаци, както и знаци от Глаголицата. Със създаването на Кирилицата се завършило и оформянето на писмеността на славянските народи в цяла Източна Европа.

1.5 Бавното и мъчително избухване на Ренесанса

Паралелно с черната и мрачна християнска Европа през Средновековието, където духовенството властва и определя цензурата в разпространението на знанието, се развива култура на учен и търсец знанието народ, под различна, нова и дори антагонистична религия. През VIII век в Испания нахлуват арабите и до XV век владеят полуострова, като се обособяват в множество самостоятелни малки градове-държави, наречени като цяло Ал-андалус. Въпреки, че все още християнският свят в лицето на съвременна Европа не иска да си го признае официално, най-съществената предпоставка за развитието на европейския Ренесанс е точно тази култура внесена от арабите на Пиринейския полуостров. Те донасят преписаните от гръцки на арабски съчиненията на древногръцките философи, които са изгорени и унищожени в Европа от църквата и прераждат целия античен дух, основен вдъхновител на Ренесанса.

В Европа през XI век се извършва своеобразно отърсване от феодалното затворено общество. В градовете се появили невиджани до сега, великолепно катедрали, изкусно построени, с удължени пропорции, наложили готическия стил. В шрифтното изкуство, този стил се проявил със създаването на нови различни от досегашните букви. Като пропорции коренно различни от широкия и объл

шрифт Унциал, новите готически шрифтове били месни, рѣбести, съставени от отвесни линии. „Цялата шрифтова картина се затъмнила“.

Несъмнено, готическият шрифт е свързан с Германия и там се развива шрифтът Текстура.

В развитието на личността периодът до 12 години се приема като период на ранното детство, след това в преходния период до 14–15 години, младата личност навлиза в така наречения пубертет, където окончателно се извършва скока в света на възрастните.

В теорията на Пиаже, годините след дванадесет са период на формалните операции. Според него, той е характерен с появата на абстрактното мислене, планирането и дедуцията.

Интересен е момента в предпогитанието на тези готически шрифтове от тийнейджърите. Освен те, са свързани с определени музикални и идеологически течения, популярни на тази възраст, може би самата шрифтова картина с характерната си тернота и заплетеност, създава определено мистично настроение и привлича младежите.

От несъмненото положително влияние на Изтока в много от занятията в Европа, едно откритие създава пътя за развитие на писмеността – това е разпространението на хартията.

Смята се, че още през II век в Китай са били отпе-

чатвани ксилографски (гравирани върху дърво) писмени страници на хартия. В Европа първото книгопечатане е свързано с името на Гутенберг и това се случва около 1445 година. Печатането на книги не спряло развитието на писаните букви, а напротив, насърчило скрипториите и калиграфите към все повече художественост и стойност на книгата и развило калиграфските шрифтове.

През XIII, XIV век феодализмът окончателно се предал и капитализмът се превърнал в новата икономическа ситуация. В Италия се разпространил духа на Хуманизма. Във Венеция се развило книгопечатането. Флоренция, управлявана от Медичите, се обособила като поетичен център. В държавата, наследница на древния Рим, се възродил огромен интерес към римската и гръцка антични култури. Преоткрили знаците от Каролингския минускул, като смятали, че това са римски букви и ги нарекли Антиква. Прибавили точката на „i“, препинателните знаци и арабските цифри. Така развития Каролингски минускул, заедно с претворяването на античните форми на Римския капитален шрифт, създаде новия шрифтов стандарт на Ренесанса – Хуманистичния минускул. Бурното му разпространение, развило бързописни курсивни форми, като най-завършена била Канчелареска.

Появил се и първият трактат върху шрифта на Феличе Феличиано, 1463 година. Леонардо пише своето

съчинение „Божествени пропорции“, в което описва така фундаменталното за шрифтовото изкуство Златно сечение. Алберхт Дюрер след пътуването си до Италия също създава ценни трактати върху шрифта, както и известния като Дюреров фрактур.

Оттук пътищата на шрифта са отворени за експерименти и смели решения. Фундаментът в изграждането му е завършен и остава устойчив, променя се само въздействието му в съвремеността.

Какво се случва с 16 годишните младежи. Пубертетът е в разгара си, като вече се отърсва от меланхолията и вижда ясно действителността. Пред нас е една ренесансова личност, възплавила стелостта на хуманизма и напълно съзнаваща силата на самата себе си. На тази възраст окончателно се приключва с детството и младата личност се гмурва в света на възрастните, с това което е успяла да развие като качества от предишните периоди.

1.6 Непреходна съвременост

Последният етап от детското развитие от 16 до 18 години или съответния му образователен етап от X до XII клас – можем да приемем като етапът на 21 век. Всяко поколение деца съдържа в себе си развитието на цялото човечество и този последен етап на оформяне на детско-

то съзнание интерпретира съответното време. Периодът, в който детето е между десети и дванадесети клас живее в своята съвременост.

Появата на интернет променя изцяло средата на растящото дете. При появата на компютъра, автомобилчето е заменено с компютърна игра с автомобилчета – променя се играчката от реална вещ в нематериално понятие. Социалните игри с децата от квартала, са заменени с компютърни игри в мрежа със същите теми деца от един квартал, но всеки пред своя компютър вкъщи. Липсата на комуникативни умения води до несигурност, ниско самочувствие и дори психични увреждания. На физическо ниво променя изцяло двигателната активност. Особено тежко е поражението в периода между осем и дванадесет години, тогава децата се научават да правят причинно-следствени връзки и развиват много добро познание за работата на компютъра, но губят предствата за физическия свят и правилата в него, стават уязвими, когато излязат на улицата, защото не познават причинно-следствената връзка на материалния свят. Интересен феномен е „чатърицата“, която в ранна възраст, когато не е изградена писмената култура, може да нанесе значителни поражения на детския правопис.

В същото време, играта в компютъра засилва техническите умения и всички забелязваме, колко лесно деца-

та боравят с него, докато за възрастния той е непонятен и плашещ. Тук е въпросът за мярката на тези явления в света на детето. Може би, компютърът не трябва да се появява в света на детето преди определена възраст, защото променя естествения ход на предходните етапи, отражение на развитието на човечеството. Компютърната грамотност е изключително необходима в периода след 15 години за да развие чувството за съвременност в личността.

В периодът между 10 и 14 години децата оформят личния си почерк. Оформянето на четлив и естетичен почерк е решаващо за доброто самочувствие като цяло на личността. „Добрият“ почерк е проява на комуникативност, морални стойности и трудолюбие. Ако в този период създаването и усъвършенстването на почерка бъде заменено с писане на компютър с наборни шрифтове, това ще доведе до сериозни поражения върху детската личност. Тези изводи са необходими при определяне на времето, кога компютърните технологии да се включат в образователния процес. Компютърът е полезно да се появи, едва когато са усвоени напълно правописа, граматиката и стила на езика, в противен случай, той се превръща в патерици, а това превръща децата в инвалиди. Едно от предимствата на компютъра е мултимедийното обучение и интерактивността му. Интерактивната форма

на преподаване, която не включва само мултимедията, а изобщо е начин на преподаване е най-удачна за детската възраст за придобиване на знания. Основната роля на обучението да възпита гражданско мислене е решаваща за съвременната личност. Тази традиция застъпена във възрожденското образование е загубена в годините на социализма и днес може да се възроди, ако се възприемат образователни методи от общества, в които има вече създадено гражданско общество.

Интересен феномен в съвременното са „графитите“. Доста често тези масови изяви на младите хора имат стойност на произведения на изкуството. Като форма на свободна изява, свързана с търсене на художественост и естетика е нужно да бъде поощрявана, а не забранявана. Нейното отхвърляне я превръща в апокрифно изкуство и засилва агресивността в младите хора. Тя може да бъде контролирана, за да се ограничи проявата ѝ като вандализъм, ако се създадат специални и подходящи условия за нейното развитие.

2 Глава

Калиграфията – средство за възпитание на личността

2.1 Копърплейт – удоволствието да пишеш

Всички установени калиграфски стандарти, последствие развиват бързописна форма. Основните характеристики на бързописните шрифтове са свободното движение на ръката, наклонената ос на знака и стремежът към свързване на отделните букви. В епохата на Ренесанса от бързописните форми се появява Хуманистичния минускул. Бурното му развитие неминуемо води до появата на негова бързописна форма – Хуманистичния курсив. От него в Италия се развива Канчелареска, която е пренесена в цяла Европа. Налага се стила на Рококо и последствие Барок през XVII век и семплата картина на курсивните шрифтове се насища с множество арабески и орнаменти. Във Франция, център на светския живот, се появява шрифтът Лепр Куле (coule – свързване), калиграфски стандарт в кореспонденцията. Лепр Куле става основа на развития по-късно в Англия шрифт, за който предпоставка е медната гравюра, наречен Англе или Копърплейт.

Дејвид Харис прави подробно изложение на Копърплейт в книгата си „The Art of Calligraphy“ Избраното представяне е близко до базисното изучаване на шрифта

и може да бъде основа за училищното обучение. Авторът прави преглед на историческото развитие на шрифта и предпоставките от използваните инструменти. Систематизира основните характеристики на Копърплейт относно наклонът от около 30 градуса, изборът на инструмент, регулирането на натиска, свързването на буквите, вътрешното пространство, пресичащите се линии, главните и редовните букви на Копърплейт. Изключителен интерес за този труд, представлява изложението на Дејвид Харис свързано с шрифта в образованието. През XIX век, Копърплейт е официалния шрифт в училищата в Европа и Съединените щати и работата на учениците била оценявана еднакво, както по смисъла на текста, така и по техниката на неговото изписване.

2.2 Краснописанието във Възрожденска България

Идеите на възрожденските българи са все с мисъл за отечеството, възпитание в добродетел и просвета. Образованието е издигнато на пиедестал и е средство за постигане на културна, религиозна и държавна независимост. Появяват се множество велики българи, които обричат живота си на културно-просветното движение в нова България. Развива се психологията и се появяват трудове за възпитанието на българските деца.

Един от най-ярките български просветители е Петър Берон. В своя „Рибен буквар“, 1824 г. оформя педагогическите насоки и нуждата от класно образование. Забележително е представянето на азбуката в същинската му част. Със своите графични принципи, може да бъде използван за основа на представянето на азбуката в букварите днес.

Друг бележит просветител – Неофит Бозвели, създава множеството учебници и съчинения. В неговото „Славянобългарское детеводство“ се съдържат основни схващания за педагогиката и възпитанието. Съставено е от шест части, като последната шеста е ръководство за водене на кореспонденция, образци на писма и примери за краснопис.

Българското образование прави съществена стъпка със създаването на класните училища. Новата атмосфера на българското училище значително извисява нивото на преподаване и учение и с това, създава особено отношение към писането на буквените знаци. Появил се силен стремеж към усвояване на калиграфията на българското писмо.

Развитието на курсивните шрифтове в Западна Европа оказва силно влияние върху визуалното оформяне на българските знаци. Господството на църковно-славянския старопечатен стил е приключено и българският буквен

знак изцяло отразява западните тенденции в писания текст. Някои автори приписват влияние от руската Гражданка върху кирилските знаци в този период, но тези следи се размиват и безспорно Англе или Копърплейт, както и френският Летр Куле са шрифтовете, които са в основата на кирилските им интерпретации.

Естетиката при писане е белег за образованост и за тази цел в училищата специално се изучава Краснопис, като отделна дисциплина, за целите на която са създадени специални помагала.

Най-изведеният и забележителен пример, на който попаднах е „Примери за краснописание“ – Христо Г. Данов, 1859 г., второ издание 1868 г., Пловдив. Оригиналът се намира в Национална библиотека „Кирил и Методий“ и след доста бюрократични спънки за платено копиране, излагам неговото съдържание, всяка страница с нейното заглавие:

Титулната страница е унищожена при подвързването от библиотеката. Успявам да разчета, че в нея се обръща внимание на стойката на ученика.

1 стр. – Първоначални упражнения. Набляга се на наклона, реда и пространството на знака.

2 стр. – Редовни или малки букви. Понятието „редовни“, което звучи много по-професионално, се е налагало в образованието. Буквената редица е изобразена с намаляващ кегел, представени са различни начини за свързване между знаците.

3 стр. – Начални или главни букви. Представени са две азбучни редици с различно въздействие на знака. Едната е стегната, а другата украсен вариант – по-светъл, изписан с повече свобода на перото и барокови извивки.

4 стр. – Примери за упражнение. Представени са примери за упражнение на буквените знаци в текст, който има възпитателно значение.

5 стр. – Продължават упражненията, като смисълът на текста е свързан с възпитанието на личността. Още една буквална мярка на възпитание в дисциплината Краснопис.

6 стр. – Писмо до родителите. Възпитателен подход, който определя отношенията в семейството. Учи младия човек на хармония и морал.

7 стр. – Писмо от родителите към детето. Няма как да не се разчувствате от топлината и любовта в това писмо. Забележителен е фактът, че наред с похвалите за учението са изтъкнати труда и честността.

8 стр. – Примерни формати за написване на полици и чекове.

9 стр. – Примерни формати за различни бележки имащи силата на нотариално заверени документи.

10 стр. – Азбука от пестри букви. Различни украсни варианти.

11 стр. – Украсни редовни букви.

12 стр. – Скорописна азбука. Бързопис развиващ личния почерк.

13 стр. – Френска азбука. Не случайно, на първо място от чуждите.

14 стр. – Гръцка азбука

15 стр. – Немска азбука

16 стр. – Турска азбука

Последната страница, също е унищожена от последвалото подвръзване. Разчитам само част от текста, в него се разкрива възпитателната философия за свобода и ненасилие върху младата личност. Изучаваните калиграфски стандарти не унифицират учениците, а само ги насочват в положителна и естетска посока на развитие, като запазват индивидуалните особености на почерка.

Стремежът за усъвършенстване на почерка и изучаването на калиграфия развива цялостното издигане на личността. Това е изкуството, което най-пряко влияе в живота на хората, като облича собствените им мисли в естетика и така спомага за пречистване на самите мисли и съзнание. Както спортът е необходим за развитие на двигателната активност и самочувствието на детето сред връстниците му, така калиграфията е упражнение на фината моторика и създаване на самочувствие в самия себе си. Тя е спортът на съзнанието. Връзката между почерк и характер е двустранна, не само подобряването на

личните качества се отразява върху почерка, а подобряването на почерка може да подобри личните качества.

2.3 Великите българи

Краснописанието е изучавано в българските училища и това проличава в почерците на великите българи. Направен е кратък авторски графологичен анализ на някои от техните писма. По тях можем да съдим за високото ниво на духовност и морал, които ни очароват днес.

Васил Левски

Левски има един от най-чистите и виртуозни почерци от известните ни революционери, постигнат чрез самообразование, като силно влияние е оказал френския шрифт Лепр Куле. Основните характеристики на почерка му са: силен наклон от 60 градуса – разкрива силна отдаденост на нещо или идея; лекота при свързване на знаците – методичност и постоянство при постигане на целите; ритмичност при редуване на тънко и дебело в движенията на перото – умереност, способност за концентрация и запазване на самообладание; висока хигиена на почерка – чистотата на писмото е и чистота на съзнанието; акценти в писмената картина – плод на неговото вродено

и усъвършенствано естетично чувство и деликатност;

Левски притежава развита писмена култура и упражняван почерк, тъй като задачата, която си поставя да организира революционната дейност в България изисква огромна кореспонденция, а писмената култура за онова време е била основен белег за интелигентност.

Антим I

Пръв екзарх на самостоятелната Българска екзархия

Антим I има една от най-добрите възможности за образование за онова време в България. Това ясно личи в неговата кореспонденция. Може да се каже, че почеркът му е най-школуван, сравнен с останалите. Чест е, че можем да се докоснем до неговите писма и трябва да се подчертае, че е един от българите космополити. Шрифтовата картина е хармонична и създава впечатление за уравновесен, делови и решителен човек, в същото време с благ нрав.

Христо Ботев

Този революционер в словото и мисленето е изключително труден за анализ, поради фактът, че излиза от рамките на времето, в което е живял и не подлежи на рационалните възприети анализи. Почеркът на Ботев ни разкрива силно темпераментна личност.

Ярка във всички отношения. Личност на крайностите – силно да люби и мрази. Поетичен и силно емоционален почерк – сякаш кардиограма на сърцето му.

Ботьо Петков

Ботьо Петков, известен като гаскал Ботьо е най-яркият образ на учителството в България. Методичността и последователността са основни характеристики в почерка му, открит характер, с ясна собствена позиция.

Хаджи Димитър

Още на 20 години участва в организирани действия срещу османските наместници в района. От заможно семейство с будни и свободолюбиви възгледи. Наричат го „съвременният Крали Марко“. Умира само на 28 години. Почеркът му издава буен и весел нрав, голяма твърдост на характера, променливи настроения, практичност и емоционалност.

Направеният тук анализ доказва, че животът, делото и наред с това писмото, са свързани и достойният човек има чист и ясен почерк. Много от тези личности са били „луди глави“, както разбираме и от анализа на писмото им, но точно образването и по-точно, наблягането на краснопис в учението е средството за насочване енергията на младостта към по-висш идеал.

2.4 Лявата ръка и калиграфията

По-голямата част от света е „конструиран“ за нуждите на десняците, като това допълнително натоварва децата, служещи си предимно с лява ръка. Според социологически данни левичарите са от 5 до 20 процента от населението. До скоро, в българското училище децата бяха принуждавани да се отучат от този „вреден навик“. Днес, това е напълно отречено, защото предизвиква увреждания в съзнанието на детето и забавя развитието му. Различните дейности се разпределят според двете полукълба на мозъка и определят индивидуални характеристики на всяка личност. Въпреки, че вече българското училище е толерантно към ляво пишещите при тях се подхожда със същите методи за усвояване на писмото, както към десняците. Българският език е дясно развиващ се, и при деца пишещи с лява ръка е необходимо да бъдат приложени специални методи за изписване на буквените знаци. Както и при дясната ръка, така и при лявата, са важни няколко условия за да се улесни процеса на писане. Това са разположението на хартията, позицията на ръката при китката и начинът, по който се държи химикалката. Листът е необходимо да е разположен пред детето, вляво от тялото му. Трябва да е наклонен обратно от този при дясно пишещите. Пишещата ръка от лакътя да

е перпендикулярна на долния ръб на страницата. При писане китката да е изправена и ръката да е под пишещата линия. Захващането на химикалката да е на няколко сантиметра от писеца.

Методите за писане при децата с лява ръка са подобни на тези за дясно пишещите с основната разлика, че всичко е огледално. За професионалния курс има специални пера за калиграфия с обратен наклон на конвенционалните, които на практика превръщат изкуството на калиграфията леснодостъпно и възможно.

Отношението на обществото в България към тази голяма част от българските деца има нужда от адекватна образователна и държавна политика, която да осъществи диалог с техните родители за безпроблемното им интегриране в социалния живот.

2.5 Предложение за основна методика в съвременното обучение по краснопис

Извайването на красивия почерк започва в съвсем ранна детска възраст. Още от две годишна възраст, могат да започнат занимания, които под формата на игра да подобрят синхронизацията на движенията на малките детски пръстчета и естетическото развитие на детското съзнание. В статията на Десислава Христозова,

„Правилата на красивия почерк“ са изложени някои методи за развитие на фината моторика още в ранна детска възраст, представени под формата на игра. В предложените игри за всяка година до училишната възраст се развиват качества като прилежност, последователност, чувство за мярка, способност за концентрация и усещане за възприемане на „цялата картина“ Придобиването на тези качества още от най-ранна детска възраст, още веднъж доказва връзката между калиграфията и социалното поведение.

В първи клас децата се сблъскват с основен проблем при писането на буквите. Тяхна представа, почти винаги, е предимно свързана с капиталния образ на буквения знак. Главната буква е знакова, по-геометрична и ясна за разпознаване една от друга. Извършва се преход в осъзнаването на малката, редовна буква.

Анализирам съвременните български учебни тетрадки по писане за първи клас. Оформлението на тези материали е неестетично, нехармонично и напълно объркващо за малките ученици. Има допуснати основни грешки във визуалното представяне на материалите. Впечатлението е, че тази работа не се възлага на професионалисти.

Предлагам подобрения в следните направления:

1. Организиране на редовете и увеличаване на междуредията;
2. Различно графично изобразяване на трите шрифтовите линии;
3. Увеличаване на наклона и честотата на линиите указващи оста на знака;
4. Отделно представяне на главни и редовни букви;
5. Показване на логическата връзка в строежа на знаците и тяхната поредност. Такава логическа връзка между знаците помага на тяхното запомняне, както и предупреждава от грешки при разпознаването им един от друг при четенето, последствие;
6. Създаване на кирилски букви, предназначени за деца в началното образование;
7. Подобряване на оформлението на страницата;
8. Организиране на стрелките показващи посоката на писане на знака;
9. Наблягане на свързването на буквите и упражнения за не отделяне рѣката от листа;
10. Думите, които се показват за изписване да бъдат интересни и възпитателни за малките ученици;

Полезно е да се намери изгрови елемент, логически обоснован и в контекста на конкретното учене. В заниманията по писане, предмет на игра могат да бъдат следните аспекти:

1. Взаимовръзката между буквите в азбуката и техния общ произход на построение една от друга;
2. Горните и долните дължини на редовните букви и трите шрифтови линии;
3. Свързващите елементи на буквите. „Приятелското“ общуване на буквите в думата и думите в текста;

В учебните материали за началното образование, може да се констатира ситуация на крайно критично състояние. Учебниците и помагалата изглеждат неестетично, непрактични са, неясни и нечетливи като оформление. Изобилстват от несъобразени цветове и множество информация, в която няма ясна йерархия при поднасянето ѝ. Използвани са наборни шрифтове, като Times New Roman, в кирилизирания му вариант, които са крайно неподходящи и не детски. За целите на началното образование по света са създадени множество шрифтове на латиница, разгледани в глава трета, като Gill Sans Infant, Sassoon Primerу, Fabula, които могат да послужат за основа на създаването на кирилски такива. Рѣкописните шрифтове, които децата трябва да интерпретират като примери

в помагалата по писане, са нехармонични и тромави, като тяхното повтаряне и запаметяване от малките ученици уврежда графичната им култура и осакатява почерка им, последствие. За основа за създаването на такъв шрифт може да послужи Англе на Васил Бараков, също разгледан в глава трета. Включените в учебниците текстове трябва да са съобразени с възрастта на децата и да възпитават в тях морални качества и ценности.

След началното образование заниманията по развиване на писането трябва да продължат, оставени сами да го правят децата често плучават: физически изкривявания от неправилна стойка; нечетлив, нехармоничен стил на писане; личностни проблеми от понижаване на писмената култура и комуникационни трудности;

Децата между 9 и 12 години, проявяват съзнателни стремежи към подобряване на своя почерк. В направеното в този труд изследване на различните шрифтови стандарти се установи, че всички деца предпочитат свободната калиграфска ръкописна форма, пред строгостта на рационалните шрифтове. Това показва вътрешния им стремеж към калиграфията и желанието за усъвършенстване. Особено силно е предпочитанието към курсивните шрифтове във възрастта между V и VIII клас, това е и най-подходящото време за наблягане от страна на училището за развиване на писането. В тази възраст, е

най-благоприятно да се въведе отделна дисциплина или да се наблегне на занимания по Краснопис. В днешното училище по-актуално и интересно за децата е звученето на тази дисциплина като „Калиграфия“. Прилагането ѝ като път за самоусъвършенстване в бойните изкуства е допълнително вдъхновение за младите хора. Калиграфията, като отделна дисциплина, ще постигне качества и достойнства в младата личност, които иначе се опитва образованието да наложи по пътя на принудата. Те ще се появят като собствен път на израстване и усъвършенстване.

Чистият и прилежен почерк винаги прави впечатление. Ако в сферата на другите изкуства има често субективни мнения и оценки, красивото писане се разбира и оценява от непрофесионалистите, макар и не винаги да се разбира като изкуство. Създаването на четлив почерк развива комуникативните умения на личността, не само като писменост, а и като речеви способности. Да си разбран от околните, в това което си написал, е основа за по-лесна вербална комуникация. А комуникативните умения са най-силното качество, по което съдят за човека в нашето общество. Създаването на такъв полезен старт на младия човек е съществен за неговото развитие в кариерата и социалната адаптация.

3 Глава

Децата на буквите

Съществуват основни тенденции, които създават детското в буквата и тях можем да определим на базата на някои от основополагащите шрифтове от 20 век, както и да допълним с дигитализирани от съвременето.

3.1 Семпло и симпатично

В началото, можем да определим Gill Sans. Като безосов шрифт той е фундаментален с простотата на възприятието си. Някои го наричат английската Хелветика, поради всестранното му използване, но за разлика от нея, той има по-дружелюбен характер. Възприема се добре от децата, има ясна картина и облага му форма е приятелски настроена. През 1931 г. Ерик Жил създава специално за деца – Gill Sans Infant

В тази група, не може да не споменем шрифта Sassoon Infant, създаден от Розмари Сасун и Адриан Уилямс през годините от 1988 до 1998 и последвалият го в същия период Sassoon Primary проектиран след социологическо пручване сред английските деца, в стремежа да се достигне до най-благоприятния за четене и разбиране шрифт. Розмари Сасун се специализира в образователните и медицинските аспекти на писането на ръка. Университетът в

Рединг, Великобритания я награждава с докторска степен за нейната работа „Ефектите на моделите и образователните методи при свързващите компоненти в детското писане“

Тук можем да споменем и шрифта Fabula. Той е създаден след проучване на департамента по Типография и графична комуникация на Университета в Рединг, Великобритания, през периода от 1999 до 2005 година. Изследването има за цел да проучи как типографията може да помогне на детското четене и има ли влияние върху мотивацията на децата да четат.

3.2 Дебеланковци

Плътната обла форма създава приятелско и достъпно звучене. Това е един от основните прийоми за „вдетиляване“ на шрифта. Въпреки, че черните шрифтове не са подходящи за четене и съответно изобщо не са препоръчителни за използване в книжки за деца, където трябва да бъдат разчитани, те са широко използвани за заглавия.

Един от класическите представители на черните шрифтове с подчертано овално и симпатично звучене е Cooper Black. Създаден е по проект на американския дизайнер и учител Освалд Брус Купър през 1922 година от Barnhart Brothers & Spindler. Шрифтът е повлиян от тогавашните тенденции на почит в Америка – Арт Ново,

Арт Деко и нарастващото увлечение към технологиите и машините.

Днес, изглежда леко „демоде“, което засилва възприемането му като шрифт за деца, поради фактът, че шрифтовете със съвременно въздействие, не отговарят, чисто хронологически, на детската възраст.

Можем отново да говорим за начертанието Gill Sans Ultra Bold. Черният вариант е особено симпатичен, като не натоварва знака, а изглежда комуникативен и дори напомнящ зооморфно изображение.

Друг шрифт от групата на „дебеланковците“, който е много интерпретиран последствие е Chubby.

Изобщо, може да се определи цяла една тенденция на меки и в същото време тежки шрифтове в средата на 20 век.

Друг такъв е Pagarone, създаден през 1958 г. от Ричард Вебер.

На границата на двата века, в началото на дигиталните шрифтове, можем да прибавим шрифта BIFF на емблематичния шведския дизайнер Джонас Уилямсън.

Съвременни дигитални вдъхновения от тези „дебели“ шрифтове има много, но най-вълнуващ ми се стори Val Stencil, създаден от българина Светослав Симов и свободно публикуван в основаната през 2008 година от него fontfabric.com

3.3 Смела рисунка

Друг подход е въздействието на знака като рисунка от четка и по-този начин доближаващ го до един по-рационален и свободен начин на възприемане, специфичен за детското съзнание. Един от най-големите майстори на шрифта Роже Ескофон създава Choc през 1955 година. За разлика, от другия най-известен негов шрифт Mistral, Choc /шок/ има типично юношеско излъчване.

Не може да не споменем най-големия майстор на графичната свободна четка в България - Борис Ангелушев. Получил образованието си в Германия, той оформя отношението към шрифта в българската приложна графика. Най-големият майстор на илюстрации, художникът, който издига оформлението на българската книга. Блестящи са неговите заглавни надписи. Англето, създадено от него е неповторимо. Знаците действат уютно с овалната си форма и в същото време усещаме енергия и напрежение. Като интерпретация на кирилски знаци те са иновативни като решение и могат много да допринесат за по-нататъшно хармонично развитие на Кирилицата. Посоката на буквените знаци е различна и въпреки това, създава чувство за композиционна цялост и допълване. При изписването на текст, тази различна посока внася разнообразие в композицията на отделния текст. Лекотата на гредата, едва докосваща листа, другаде силна и

черна създава неповторимо въздушно и силно присъствие.

В този контекст може да разгледаме плаката на Георги Доброславов, против СПИН от 1990 година. Въпреки, че не е цялостен шрифт, а само няколко букви, той напълно представя стила на свободната четка. Хрумването е толкова оригинално и силно, че така наречения шрифтът плакат е напълно образен и конкретен като въздействие и концепция. Идеята е завладяваща, като иновативното и привлекателното в нея е, че може да въздейства и на младата аудитория. Неговата свежест и непосредственост го правят обект на това изследване.

3.4 Игра на криеница

Интересен художествен похват в шрифтовото изкуство е скриването на определени части от буквата. Много често играта на позитив и негатив е в основата на възображението и околното пространство допълва образа на конкретната буква.

Това е още едно фундаментално значение на буквите, те до такава степен са се превърнали в образен знак в съзнанието ни, че само малка разкрита част от тях е достатъчна възображението да довърши картината на буквения знак. С развитието на компютърните технологии се дава възможност за експериментиране с формата на буквения знак и пълна свобода на

интерпретации. Повечето такива шрифтове са дигитални, създадени на границата на новия век.

Интересен пример е шрифта на британския дизайнер Невил Броуди – Autosuggestion от 1994 година. Използвани са негативните пространства на буквения знак и са създадени като позитив.

Друг негов шрифт с подобна идея е колекцията от шрифтове Dirty и по-точно Freeform text.

Интересен шрифт, може да го наречем и пуантилистичен е Nebulae на холандския дизайнер Лукас де Грут, създаден е през 1994.

Роден през 1924 година шведския дизайнер Бо Берндал, създава през 1990 шрифта SpaceKid. Изображението на шрифта се чете, ако завъртите листа, което още веднъж провокира към игра и необичайно детско мислене. Шрифтът има само капитални букви, поради специфичния си геометричен език. Пък и най-вероятно, извънземните деца в космоса използват само главни букви :)

3.5 Драскулки

Рисуването е основното изразно средство в детския свят. Всичко което ни изглежда „нарисувано“ е и малко наивно и съответно близко до детската душевност. Подобна тенденция в шрифтовото представяне е вдъхновена от нервната и хаотична детска рисунка и

сътдава нова и свежа поредица от „драскани“ шрифтове. Подобно „детско“ отношение към шрифта изисква определена нагласа и различен мироглед. За да е искрено създаването на „наивни“ букви, самият създател е необходимо да има подобно отношение към живота. Пример за такъв очарователен творец е Алесио Леонарди. Известен е и с книгата си „From the Cow to the Typewriter: the (true) History of Writing“ Шрифтът на дракулките на Алесио е Graffio създаден през 1995 година за филма „Родени убийци“. Буквените знаци са нервно надраскани, на пръв поглед хаотични, при по-внимателно наблюдение виждаме, че линиите имат ясна концепция и единен принцип на изграждане на гредите на буквата.

3.6 Готина Готика

В тийнейджърската възраст младежите имат пристрастия към готическите шрифтове. Освен, че този стил се налага от определени музикални течения, които са харесвани в този период. Възможно е плътната, черна и оплетена шрифтова картина да е аналогична с душевното състояние в този момент. От направеното проучване, част от този труд, се забелязва тенденция на предпочитание на черни и тежки шрифтове в периода между 9 и 12 клас, която не се наблюдава в другите възрастови групи. Готическият дух на извисеност, духовност и от-

влеченост от материалния свят, чийто символ в архитектурата са опиращите в облаците катедрали също е съотносим с витаенето в обаците на тийнейджърите. Може да се каже, че шрифтове с готическа идея, пречупени през свободния комиксов стил са особено въздействащи сред тийнейджърите.

В тази група можем да отбележим шрифта Totally Gothic на Сузана Лицко.

3.7 Лесно ли се пише „като децата“?

Един от най-разпространените похвати при създаването на детски шрифтове е идеята да се наподобят детския почерк. На пръв поглед това не изглежда толкова трудно, но всеки сблъскал се с това, разбира че му е необходимо много време, много проучване и много изстрадано „лесно“ писане. Детското писане не може просто да се наподобят, защото то има съвсем различна логика на построение на буквата и детето се ръководи от собствената си престава за нея. Маргарет Шепърд, един от най-известните автори на книги и публикации по популярна калиграфия казва за опитите да се пише по детски: „Детските букви имат собствено очарование и логика. Трудно е да се подобрят и още по-трудно да се имитират. Ако искате да

пишете като дете, конструирайте всяка буква огледално и погледнете на нея по нов начин.“ *www.margaretshepherd.com*

Най-сполучливият шрифт, според мен, от гледна точка точно на това пресъздаване на детското осъзнаване на буквата е на един студент от Художествената академия, създаден още когато е бил първи курс. Шрифтът е на Албена Будинова, създаден е в дисциплината Приложна графика на специалност Дизайн за детска среда, а преподавателят с който е работила Албена и дъщеря на Приложната графика в специалността Дизайн за детската среда – доц. Георги Доброславов. Въпреки, че може би, шрифтът е на все още студентско ниво, той е уникален и нов като концепция, която най-близко докосва детското съзнание.

3.8 Калиграфия

Проведеното изследване, подробно описано в този труд, наблюдава приоритетно предпочитание на децата от всички възрасти към свободната калиграфска форма на курсивните ръкописни шрифтове. Особено силна симпатия към тези шрифтове те проявяват във възрастта между V и VIII клас. Тогава е времето, когато децата оформят своя почерк и проявяват съзнателно чувство и же-

лание за усъвършенстване на писането си. В тази възраст е необходимо изучаването на курсивните шрифтови форми, близки до калиграфското писане. Поднасянето на естетични и хармонични шрифтове ще помогне на младите хора да създадат четлив почерк и да развие чувството им за естетика. Това от своя страна ще ги доведе до хармонично развитие.

От световните шедевори в шрифтовото изкуство, не може да не посочим шрифта *Virtuosa* на най-известния създател на шрифтове от XX век – Херман Цапф. Създаден през 1952 година, интерпретация на Копърплейт. Но шрифтът на Херман Цапф, който е по-близко до свободната форма на детското изразяване, защото повечето му творби носят строгост и монументалност, е *Zarfino*. Създаден е през 1998 година, когато дизайнерът е на 80 години, но е вдъхновен за него още през 1944 година от своята наречена „азбука на Цапф“. Този шрифт има най-свободен заряд от всичките му произведения.

Един от най-естетските кириллизирани варианти на Англе е този на Васил Бараков. Шрифтът е стегнат и в същото време топъл като въздействие. Художникът блестящо е пресъздал духа на класическия Копърплейт в кирилска форма. Шрифтът, създаден от Васил Бараков може да бъде основа за развиване на калиграфски шрифт стандарт в образованието.

Безспорно, най-известният и плодотворен майстор на графичния дизайн в България е Стефан Кънчев. През 1994 г. е признат за един от десетте графици в света, най-силно повлияли на визуалната култура през XX век. Изключителен майстор на запазения шрифт, авторът е създал множество произведения, които за основа имат характера на класическия Копърплейт. Произведенията му са толкова чисти и изведени, че простотата им се доближава до детското мислене и образност.

Представям за анализ пощенска марка с блок, направена по повод Фестивал на детско юношеския филм и запазен знак на Национален парк „Централен балкан“

Един от големите легенди на българската калиграфия проф. Димитър Трендафилов, създава шрифта *holus-bolus* (на един дъх) през 1982 година. Поради свободната си линия е близък до детското въображение и подходящ за използване в графичния дизайн за деца.

3.9 Детски пропорции на буквата

През Ренесанса художниците достигат до твърдението, че пропорцията на хармоничното човешко тяло е всъщност пропорцията на класическата буква. По същият начин, можем да кажем, че пропорцията на детското тяло е в основата на пропорцията на шрифта за деца. В зависимост от възрастта на детето се променя отно-

шението между частите на тялото му, така се променя и оптичната среда на буквата, според адресирането ѝ към различни възрасти. Оптичната среда на буквата, съгласно детското тяло е изместена под геометричната и с порастването се вдига. Същата зависимост има между линията на очите и отношението между мозъчния и лицевия дял в черепа при възрастния и детето. Мозъчният дял на детето е по-голям от този на възрастния и поради това горната част (в случая горното око на буквата) е по-широка, за разлика от класическата пропорция за по-тясно горно око на знака.

Друга характерна особеност на детското тяло са овалните форми на детето, мускулатурата не е така силно развита както при възрастния и тялото има специфично детско излъчване. По същия начин буквата се отнася към децата с компактно звучене, формите не са така конструктивни, а подчертано овални и меки. Втвърдяването на знака го адресира към възрастните.

Разликата между ширината и височината в детското тяло е по-малка в сравнение с тялото на възрастния. Това определя основната анти детска тенденция в тесния вариант на шрифта. Високите букви са възрастни.

3.10 Цветни ли са детските букви?

Буквеният знак няма цвят. Представата за това, че децата възприемат по-лесно чрез цвета, много често подвежда, специално за буквените знаци. Буквата се възприема като идея за черното и бялото, като пространство вътре – вън. Понякога образът на бялото (извън буквеното пространство) е много по-силен в представата на детето и чак след това се изгражда информация за черното на буквата. Буквата е оптичен знак, изграден от вътре буквено, черно и междубуквено пространства. Тези му особености са се развивали във времето, за да достигнат до нас в най-изведен и завършен вид.

Експериментално изследване

Изследване въздействието на шрифтовите стандарти в детското възприятие

Цел и задачи на изследването

Изследването има за цел да послужи като отправна точка за въвеждането на дисциплина в училище, свързана с изучаването на естетиката на буквата и писането на ръка, както на подобряването на индивидуалния почерк. Друга основна задача е да подпомогне намирането на най-атрактивните стилове шрифтове във всяка възрастова група, за да могат да бъдат използвани при оформлението на учебния материал с цел повишаване интереса към образователния процес.

Проведеното изследване е интересно с така поднесените материали и има за цел да проследи промяната на предпочитанията в различните възрасти на шрифтовите стандарти. Кои от тях възбудят децата във всяка една възрастова група? Как децата възприемат безсерифните шрифтове, като гротеск, дали серифите помагат или пречат на разбирането за буквения знак? Как въздейства меката форма на Гротеск? Какво е отношението им към курсивните форми и калиграфския начин на изписване?

Хипотеза

В различните възрасти децата променят отношението си към чернотата на буквата, серифните шрифтове, закръглеността на формата, курсивните варианти и изобщо курсивните шрифтове. Възприемането на образа на буквата е свързано пряко с индивидуалната представа за Аз-а и личностните предпочитания, които се променят във всеки от периодите на детството.

Целеви групи за изследване

Деца от I до IV клас;

Деца от V до VIII клас;

Деца от IX до XII клас;

Анкетирани са 120 деца, разделени в различните възрастови групи по 40 във всяка;

Изследването беше проведено в няколко училища в различни градове:

ОУ „Анна Мая“ – Калофер, НХГ „Димитър Добрович“ – Сливен, 122 ОУ „Николай Лилиев“ – София;
НГПИ „Св. Лука“ – София;

Процедура и метод на изследването

На децата са раздадени анкетни листове, които те попълват индивидуално. Листовете имат формата на тест, събран в един формат А4, в който са изобразени 6 вида шрифтови стандарти в последователността на азбуката, в капитален и редовен вариант:

Гротеск;

Англе;

Регис гротеск;

Наклонен вариант на Гротеск;

Блок;

Капиталис монументалис;

На децата е зададен въпрос „С кои от буквите ще напишете името си?“ До всеки шрифт има поле, в което той се отбелязва, ако е предпочитан. На същия лист в идентично поле, се маркира възрастовата група, към която принадлежи. Детето само изписва своето име в горния десен край на теста.

Анализ на експерименталното изследване

Безспорна е симпатията на децата от всички възрасти към свободната калиграфска форма на курсивните шрифтове, в случаят шрифта Англе. Това доказва необходимостта от изучаването на отделна дисциплина, свър-

зана с писането на ръка в училище. Като най-подходяща е възрастта между V и VIII клас.

Разпределят се предпочитанията по-равно във всички възрасти към Капиталис монументалис, което доказва, че серифните форми са възприемани от децата. Можем да обобщим, че серифите като украсен елемент в знака на буквата, поставени пестеливо и на точните хармонични места, могат да въведат допълнителна яснота и акценти в графичността на знака и така да улеснят възприемането му и даже разпознаването му от другите буквени знаци.

Трябва да се отбележи, че черните шрифтове като Блок не са предпочитани в ранната възраст, а в гимназиалната са атрактивни. Тенденцията може да се използва в оформлението на учебниците за този период, в употребата на едри и въздействащи шрифтове при оформяне на заглавията.

За съжаление, в България за оформлението на букварите в началното образование се използват в заглавията тежки и едри шрифтове, а това не е тенденция, която привлича първокласниците.

В първите класове децата възприемат по-лесно безособите шрифтове. Привлича ги чистата геометрия на буквения знак, тъй като ги улеснява неговото възприемане.

В основния курс на образованието курсивната фор-

ма на Гротеск е предпочитана. Това още веднъж доказва мястото на заниманията по калиграфия в периода между V и VIII клас, тогава когато се оформя стила на писане. Предпочитанието към наклонената форма на Гротеск е важна, тъй като наклонът на почерка при писане е негова характерна особеност.

В тийнеиджърската възраст, между IX и XII клас, няма никакво отношение към Курсивния гротеск, като отново ясната му форма не е достатъчно атрактивна.

Меката форма на Редис гротеска се възприема еднакво във всички възрасти. Това присъствие на шрифта, по-малко и по-равно в различните възрастови групи, доказва, че механично закръглената форма на буквата не е детски подход, а личностно предпочитане.

Изводи от експерименталното изследване

Представените шрифтове в това изследване и предпочитанието им в различните възрастови групи показват строго разделение на шрифтовите стандарти, като не може конкретен шрифт да се обособи като „детски“. Във всеки период от детското развитие съзнанието на детето има различни предпочитания и тези тенденции трябва да се отразят в учебните материали съответни за всеки период.

Но най-интересният и важен извод е предпочита-

нието на всички възрасти към курсивните калиграфски шрифтове, близки до свободното писане. Това показва, че децата имат нужда от писането на ръка и изпълването на готови шрифтове не е унищожило желанието за развитие чрез калиграфия. Връзката между красивото писане и усъвършенстването на личността е подсъзнателна и децата, които все още са близо до подсъзнаването, я усещат и имат нужда от нея. Курсивните шрифтове са особено въздействащи в основния курс на обучение между V и VIII клас. Точно тук е мястото на заниманията по Калиграфия, които трябва да бъдат съзнателни и съобразени с конкретна методика. След като е усвоило първоначалното изписване на буквения знак в първите класове, детето има нужда от допълнителни напътствия във възрастта, когато развива своя стил на писане, а именно в основното образование. Заниманията по калиграфия оформят в младата личност редица качества, които в трудната възраст в началото на пубертета са особено важни за хармоничното развитие и определянето на индивидуалност и самочувствие в тийнейджърска възраст.

Приноси

1. Изследване на основните съвременни шрифтови стандарти като въздействие в различните училищни възрасти се прави за пръв път в България;

2. За пръв път в изкуствознанието и психологията се прави аналогия между историческата еволюция на писмеността и етапите в детското развитие;

3. За пръв път се анализират помагала по краснопис от епохата на Българското възраждане;

4. Полагат се основите на графологичен анализ на писмата на великите български революционери;

5. За пръв път се систематизират предложения за подобряване на графичния изглед на учебните тетрадки по писане в България;

6. Определят се основните прийоми за въздействието на шрифта като „детски“;

Публикации

Международна научна конференция „Цвят и език“
ISSN 1314-3883, София 2011

1. Дончева, М. *„Буквеният знак в детското възприятие – двупосогният път на изграждане от предмет към абстракция и обратно“*

2. Doncheva, M. *“Letter sign in child perception – the two way formation from object to abstraction and vice versa”*

Трета научна конференция 2003–2008–2013,
Категра плакат и визуална комуникация
„Изразни средства във визуалния език – идея и медия“,
НХА, София, 2013

3. Дончева, М. *„Как игра фия – писането на ръка – медията на личността“*

„Изкуство и критика“ НХА, 8 брой

4. Дончева, М. *„Изследване въздействието на шрифтовите стандарти в детското възприятие“*